

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “วิถีชุมชนบ้านปูน วิถีชุมชนย่านเก่าแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร” เป็นการรวบรวมข้อมูลจากทั้งข้อมูลเอกสาร และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์คนกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยนำเอาข้อมูลที่ได้มาร้อยเรียงเรื่องราว ผ่านมุมมองของผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่ในการประมวล เรียบเรียง และถ่ายทอดข้อมูลเกี่ยวกับผู้คนและพื้นที่ศึกษาอีกทอดหนึ่ง โดยผู้วิจัยได้เลือกสะท้อนบางประเด็นเพื่อที่จะนำมาประกอบในการร้อยเรียงเรื่องราว โดยอยู่ในลักษณะของข้อมูลที่เป็นพื้นฐาน ที่ไม่ได้ลงลึกในรายละเอียดในประเด็นใดประเด็นหนึ่งเป็นการเฉพาะ หากแต่เป็นไปเพื่อการนำเสนอเกี่ยวกับความเป็นไปสาเหตุที่ก่อให้เกิดความเป็นไปทั้งที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ และเนื่องจากงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยพื้นฐาน ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลที่จะสามารถนำไปใช้ในการศึกษาเพื่อต่อยอดแทรกเข้าไปในเนื้อหาในส่วนนี้ด้วย ซึ่งข้อสรุปที่ได้จากการศึกษามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านปูน

ข้อมูลประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านปูน เป็นข้อมูลที่เกิดจากการปะติดปะต่อเรื่องราวของชุมชนบ้านปูน ที่ผู้วิจัยใช้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของพื้นที่อย่างกว้าง ๆ ก่อนเพื่อที่จะทำความเข้าใจบริบทพื้นที่โดยเฉพาะในฝั่งธนบุรี โดยเริ่มตั้งแต่ช่วงก่อนสมัยกรุงเทพฯ ข้อมูลในส่วนนี้สืบย้อนกลับไปตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ด้วยเหตุผลที่ว่าข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะที่ได้มีการรวบรวมทั้งที่อยู่ในและนอกชุมชนบ้านปูน และพื้นที่โดยรอบชุมชนเป็นข้อมูลสำคัญที่ทำให้บริบทในอดีตของพื้นที่อันเป็นที่ตั้งของชุมชนแห่งนี้พอจะมีความชัดเจนมากขึ้น ในส่วนที่กล่าวถึงพื้นที่ฝั่งธนบุรีในช่วงก่อนสมัยกรุงเทพฯ และสมัยกรุงเทพฯ นี้ เป็นข้อมูลที่ช่วยชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนบ้านปูน ตั้งอยู่ในอาณาบริเวณที่ไม่ไกลจากด้านควบคุมเรือสินค้า คลองลัดบางกอก รวมถึงรูปแบบทางศิลปะของศาสนสถานต่าง ๆ ที่ชี้ให้เห็นว่ามีความสืบเนื่องมาตั้งแต่เมื่อครั้งที่กรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานี ขณะเดียวกันในสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์ พื้นที่ในบริเวณนี้ยังตั้งอยู่ไม่ไกลจากศูนย์กลางอำนาจอีกด้วย ในที่นี้เห็นได้จากสถานที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง ประกอบกับข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งปลูกสร้างคือ กำแพงวังเก่าที่สันนิษฐานว่าเป็นกำแพงวังของเจ้าอนุวงศ์ ประกอบกับข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านปูนในระยะแรก เหล่านี้ช่วยทำให้เห็นว่าทั้งชุมชนบ้านปูน และชุมชนอื่น ๆ ที่ก่อตัวขึ้นโดยรอบ ไม่ได้เกิดขึ้นโดยปราศจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกมาเกื้อหนุน ทั้งยังส่งผลต่อความเป็นไปของพื้นที่บริเวณนี้ในช่วงเวลาต่าง ๆ ด้วย ขณะที่ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผู้คนและชุมชนแห่งนี้ที่สามารถสืบย้อนกลับไปได้ไกลที่สุดคือ ช่วงที่ผู้คนจากกรุงศรีอยุธยาย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือนในก่อนกรุงศรีอยุธยาจะสูญเสียการศูนย์กลางอำนาจของประเทศไทย และได้ย้ายมายังกรุงธนบุรี ซึ่งพื้นที่ศูนย์กลางอำนาจใหม่นี้ยังไม่ไกลจากชุมชน ตามที่ได้เกริ่นมาในข้างต้น

เมื่อพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนบ้านปูน ซึ่งในบทที่ 4 ผู้วิจัยได้นำเสนอโดยแยกเป็นประเด็น ได้แก่ พื้นที่และผู้คน ศาสนสถาน ซากกำแพงวังเก่า โรงสุรา-โรงฝิ่น ทำปูน-ทำเตา และทำสวนผลไม้ ในส่วนนี้ผู้วิจัยไม่ได้ทำการไล่เรียงข้อมูลตามช่วงเวลา หากแต่ได้หยิบยกเอาประเด็นสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงบริบทเฉพาะของพื้นที่ได้อย่างชัดเจน ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ**พื้นที่และผู้คน** ข้อมูลในส่วนนี้ชี้ให้เห็นว่าอาณาบริเวณของชุมชนบ้านปูนที่สะท้อนผ่านข้อมูลบันทึกความทรงจำมีความแตกต่างไปจากสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จากข้อมูลในช่วงต้นนี้ชี้ชวนให้สันนิษฐานว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมาย่อมจะมีปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในที่นี้สามารถมองได้ว่าเป็นผลมาจากการจัดการพื้นที่ของหน่วยงานภาครัฐ ขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาจากบริบทที่เกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ในช่วงที่มีการสร้างสะพานพระราม 8 ซึ่งได้มีการเวนคืนที่ดินในส่วนท่าล่างไปทั้งหมด ทำให้กำแพงวังเก่าที่แต่เดิมเคยถูกใช้เป็นเขตของบ้านเรือน หรือเป็นส่วนหนึ่งของบ้านเรือน ได้กลายเป็นเขตทางทิศใต้ของชุมชนกับสะพานพระราม 8 ขณะเดียวกันอาณาเขตในด้านอื่น ก็ได้ใช้แนวของถนน และลำคลองขนาดเล็ก ซึ่งทำให้ง่ายต่อการระบุงบเขต สำหรับข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้คนในชุมชนบ้านปูน จากที่ได้เกริ่นไว้ในข้างต้นแล้วว่า ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านปูนโดยตรงที่ผู้วิจัยสามารถสืบย้อนกลับไปถึงนั้นเป็นช่วงที่กลุ่มผู้คนย้ายมาจากกรุงศรีอยุธยา และได้นำเอากิจกรรมทางเศรษฐกิจคือ การทำปูนเข้ามาในพื้นที่ ซึ่งก็คือ ตระกูลธนภูมิ จนกลายเป็นที่มาของชื่อชุมชนมาจนถึงทุกวันนี้ ผู้คนกลุ่มดังกล่าวนี้เป็นตระกูลที่เป็นเจ้าของที่ดินส่วนใหญ่ในบริเวณนี้ ได้แก่ ตระกูลบริพัตร ธนะภูมิ และรามสมภพ ตระกูลเหล่านี้ล้วนแล้วมีสายสัมพันธ์กับในรั้วในวังอย่างต่อเนื่อง ต่อมาก็ได้มีกลุ่มบริวารเข้ามาตั้งบ้านเรือนในชุมชนแห่งนี้ด้วย มีการแบ่งสันปันส่วนที่ดินให้ หากแต่ส่วนใหญ่ข้าวของที่ดินในชุมชนก็ยังคงเป็น 3 ตระกูลตามที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนี้ และจากการที่ชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ใกล้กับโรงงานสุราฯ รวมถึงมีแหล่งงานในชุมชนทั้งการทำปูน และการผลิตเตาอั้งโล่ ดังกล่าวนี้อาจส่งผลทำให้มีกลุ่มคนจากภายนอก บ้างก็เข้ามาซื้อที่ดินต่อจากตระกูลดั้งเดิม บ้างก็เข้ามาเช่าที่เพื่อปลูกบ้าน รวมถึงเช่าบ้านเพื่อพักอาศัยด้วย

สำหรับข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ**ศาสนสถาน** ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญกับวัดสวนสวรรค์ ศาลาโรงธรรมของชุมชนบ้านปูน ข้อมูลเกี่ยวกับวัดสวนสวรรค์ถึงแม้ว่าในปัจจุบันนี้เป็นวัดร้างไปแล้ว และไม่ใช้วัดที่อยู่ในอาณาเขตของชุมชนบ้านปูน หากแต่ข้อมูลเกี่ยวกับวัดแห่งนี้ได้สะท้อนให้เห็นบริบทของชุมชนในพื้นที่ตรงนี้ได้เป็นอย่างดี ประเด็นแรกเป็นเรื่องอายุสมัยของศิลปกรรม ความเปลี่ยนแปลงของงานศิลปกรรมที่เกิดขึ้นจากการบูรณปฏิสังขรณ์ในแต่ละช่วงเวลาเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า พื้นที่บริเวณนี้ย่อมเป็นที่ตั้งของชุมชนมาตั้งแต่เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานีแล้ว เป็นที่แน่นอนว่า วัดย่อมที่จะเป็นศูนย์กลางของชุมชน การปล่อยวัดทิ้งร้างในเวลาต่อมา ประกอบกับการสร้างวัดคฤหบดีซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากวัดสวนสวรรค์ และมีอาณาบริเวณที่เชื่อมต่อกับชุมชนบ้านปูนนี้ ก็แสดงให้เห็นว่ามีความสืบเนื่องของชุมชนในบริเวณนี้ และเมื่อพิจารณาสภาพทางกายภาพของวัดสวนสวรรค์ในปัจจุบัน ก็จะได้เห็นว่าชุมชนในบริเวณนี้มีการขยายตัวอยู่อย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากการสร้างบ้านเรือนเข้ามาในพื้นที่วัด บางส่วนของศาสน

สถานได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของบ้านเรือนผู้คนไปโดยปริยาย ขณะที่พื้นที่ของวัดก็ยังคงถูกใช้ในการประกอบกิจกรรมทางศาสนา แม้ว่าจะเป็นวัดร้างก็ตาม

ในส่วนของศาลาโรงธรรมของชุมชนบ้านปูนเอง ข้อมูลจากบันทึกความทรงจำ และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ได้ชี้ให้เห็นว่าสถานที่ที่มีความสำคัญต่อวิถีของชาวชุมชนเป็นอย่างมาก เป็นสถานที่ที่ใช้ทั้งประกอบกิจกรรมทางศาสนา ไปจนถึงการนัดพบกันระหว่างผู้คนในชุมชน ทั้งเรื่องเล่าเกี่ยวกับการใช้สถานที่แห่งนี้ในช่วงที่มีการจัดงาน ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน เห็นได้ข้อมูลที่ว่า นายจะนั่งข้างบน ส่วนบ่าวจะนั่งข้างล่างศาลา นอกจากนี้แล้วข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ และการดูแลสถานที่แห่งนี้ก็สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย ในปัจจุบันมีการใช้งานพื้นที่ของศาลาโรงธรรมแห่งนี้ในช่วงที่มีการทำบุญในวันพระเท่านั้น รูปแบบของกิจกรรมไม่หลากหลายเฉกเช่นเดียวกับที่เคยเป็นมาในอดีต นอกจากนี้แล้วกลุ่มผู้ดูแลศาลา ซึ่งในอดีตมีการดำเนินการเป็นคณะ แต่ในปัจจุบันเหลือผู้ดูแลอยู่เพียงคนเดียวเท่านั้น แม้ว่าจะเป็นผลจากการล้มหายตายจากของผู้คน หากแต่เมื่อพิจารณาจากข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มผู้คนที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่ในแต่ละช่วงเวลาแล้ว ก็จะทำให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก็ย่อมที่จะมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับความสัมพันธ์ของผู้คนที่มาติดต่อพื้นที่ด้วย ในประเด็นดังกล่าวนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในส่วนต่อไปด้วย ทั้งยังจะเห็นได้ว่าในช่วงที่มีการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสะพานพระราม 8 ศาลาโรงธรรมแห่งนี้ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาเพื่อกล่าวถึงความเก่าแก่ และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชนแห่งนี้ ทั้งยังได้มีการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานร่วมกับกำแพงวังเก่าอีกด้วย

ในส่วนที่กล่าวถึง**ซากกำแพงวังเก่า** จากที่ได้เกริ่นไปแล้วในข้างต้นว่า ได้มีการขึ้นทะเบียนโบราณสถานซากกำแพงวังเก่าแห่งนี้ในช่วงเดียวกับศาลาโรงธรรม หลังจากที่มีการเวนคืนที่ดิน และสร้างสะพานพระราม 8 แล้วเสร็จ กำแพงเก่านี้ได้กลายเป็นสิ่งปลูกสร้างที่บ่งบอกเขตพื้นที่ทางทิศใต้ ของชุมชนกับพื้นที่ที่เป็นส่วนหนึ่งของสะพาน หากพิจารณาจากข้อมูลประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นบริบทที่สัมพันธ์กับทางการเมืองตั้งแต่ในสมัยกรุงธนบุรีจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ประกอบกับข้อมูลหลักฐานประเภทนิราศ ซึ่งก็คือ นิราศบางยี่ขัน จะเห็นได้ว่าข้อมูลเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยปะติดปะต่อภาพของชุมชนบ้านปูนได้เป็นอย่างดี ซึ่งอาจทำให้สามารถตั้งข้อสันนิษฐาน และทำการศึกษาต่อไปได้เกี่ยวกับกลุ่มคนที่อยู่ในพื้นที่ว่าอาจเคยเป็นชุมชนชาวลาวมาก่อนหน้านี้หรือไม่ ในส่วนนี้ผู้วิจัยยังไม่สามารถให้ข้อมูลที่มากไปกว่าข้อมูลจากนิราศฯ และซากกำแพงเก่าที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน แม้ว่าจะไม่สามารถปะติดปะต่อเรื่องราวเกี่ยวกับกำแพงวังเก่าแห่งนี้เข้ากับเรื่องราวของผู้คนและชุมชนบ้านปูนได้มากนัก ประกอบกับในช่วงก่อนหน้านั้นกำแพงเก่าแห่งนี้ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของบ้านเรือนผู้คนที่อยู่กันอย่างหนาแน่น โดยไม่ได้รับความสนใจจากทั้งคนในพื้นที่ และหน่วยงานภาครัฐมาก่อน หากแต่ในช่วงที่มีการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสะพานพระราม 8 ซากกำแพงเก่านี้ได้กลายเป็นสิ่งที่ชาวชุมชนใช้เพื่อการเรียกร้องให้หน่วยงานภาครัฐเล็งเห็นถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของสิ่งปลูกสร้างที่อาจถูกรื้อถอนไปพร้อม ๆ กับชุมชนด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับโรงสุรา - โรงฝิ่น ทำปูน - ทำเตา และทำสวนผลไม้ ดังกล่าวนั้นแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับการดำเนินวิถีชีวิตของผู้คนได้เป็นอย่างดี ในส่วนของโรงสุรา - โรงฝิ่นนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีโรงสุราจึงมีโรงฝิ่น แม้ว่าจุดเริ่มต้นของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโรงสุราแห่งนี้จะมีที่มาจากนิราศภูเขาทองของสุนทรภู่ เจกเช่นเดียวกับข้อมูลซากกำแพงเก่าที่จุดเริ่มต้นมาจากนิราศวังบางยี่ขันของคุณพุ่ม หากแต่ข้อมูลเกี่ยวกับโรงสุรามีมากพอที่จะให้ภาพเกี่ยวกับพื้นที่ และผู้คนในชุมชนบ้านปูนได้มากกว่า ดังกล่าวนั้นเป็นผลมาจากการที่โรงสุราเป็นแหล่งงานที่ทำให้ผู้คนจากต่างที่ต่างถิ่นหลั่งไหลเข้ามาตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ชุมชนบ้านปูนในปัจจุบัน และในละแวกใกล้เคียงอยู่อย่างต่อเนื่อง ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์คนสูงอายุนในชุมชนทำให้เห็นว่า คนรุ่นพ่อแม่ของพวกเขาเหล่านี้เข้ามาอยู่ในชุมชนแห่งนี้ก็เพราะมาทำงานในโรงงานสุรา บ้างก็เข้ามาซื้อที่ดินต่อจากเจ้าของเดิม (กลุ่มตระกูลตามที่ได้กล่าวไปแล้วในส่วนที่เกี่ยวกับพื้นที่และผู้คน) บ้างก็เข้ามาเช่าบ้านเรือนเพื่อพักอาศัย ขณะเดียวกันโรงสุราก็ยังทำให้เกิดพื้นที่ทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ ขึ้นในย่านชุมชนด้วย ไม่ว่าจะเป็นตลาด รวมถึงธุรกิจร้านอาหารด้วย ในส่วนของโรงฝิ่น ซึ่งเป็นกิจกรรมด้านความบันเทิงของผู้คนก็เป็นกิจการที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง จนได้เลิกไปในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ การมีโรงฝิ่นในพื้นที่ชุมชนนี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ชุมชนแห่งนี้เป็นพื้นที่ที่ในอดีตมีความคึกคักเป็นอย่างมาก และหลังจากที่โรงงานสุราก็ได้ย้ายออกไปจากพื้นที่ชุมชนในช่วงปี 2538 ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับที่เริ่มโครงการสร้างสะพานพระราม 8 ชุมชนบ้านปูนที่เคยคึกคักก็เริ่มเงียบเหงาลง เนื่องจากคนงานที่เคยอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้ได้ย้ายตามแหล่งงานไป บ้างก็ยังคงปักหลักอยู่ที่เดิม แต่ก็ถือว่าเป็นส่วนน้อย ประกอบกับการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสะพานพระราม 8 ที่ทำให้พื้นที่ของชุมชน บริเวณท่าล่างถูกเวนคืนไปทั้งหมด ดังกล่าวนั้นส่งผลทำให้บ้านปูนเงียบเหงากว่าเดิม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสะพานพระราม 8 นี้ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลไว้ในส่วนที่กล่าวถึงสาเหตุ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านปูน ซึ่งจะกล่าวถึงในส่วนต่อไป

การทำปูน - ทำเตา เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านปูนแห่งนี้ นอกจากการทำงานในโรงงานสุราแล้ว โรงทำปูนกินหมาก และโรงเตาอังโล่ ยังเป็นแหล่งงานที่สำคัญของผู้คนในชุมชน ในส่วนของการทำปูนนี้ถือได้ว่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความโดดเด่นมาเป็นเวลานาน จนกลายเป็นชื่อเรียกของชุมชนมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ แม้ว่าข้อมูลเกี่ยวกับการทำปูนในชุมชนบ้านปูนแห่งนี้จะกลายเป็นเพียงเรื่องเล่าในอดีต เนื่องจากได้เลิกทำไปนานมาแล้ว แม้ว่าจะไม่สามารถระบุช่วงเวลา และสาเหตุของการเลิกทำกิจกรรมนี้ได้อย่างชัดเจน ว่าได้เลิกทำไปในช่วงที่รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญห้ามกินหมาก ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เสี่ยงต่อภัยจากการคุกคามทางอากาศ หรือจะเป็นในช่วงปี 2500 จากข้อมูลของผู้ที่เข้ามาพบเห็นในช่วงเวลานี้ หากแต่จากข้อมูลเอกสาร และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ก็ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ และผู้คนผ่านกิจกรรมการทำปูน เห็นได้จากการทำบุญในรอบปี เพื่อความเป็นสิริมงคล ในส่วนของการทำเตาอังโล่ เป็นอาชีพที่เกิดขึ้น

ภายหลังจากการทำปฐมนิเทศเป็นระยะเวลาหนึ่ง แต่ก็ไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่าในช่วงที่มีการทำเตาอั้งโล่เป็นช่วงที่เลิกทำปฐมนิเทศหรือยัง หรือได้มีการใช้โรงเผาปฐมนิเทศมาเป็นโรงเผาเตาอั้งโล่ แต่สิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ การเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญกับชาวชุมชนเช่นเดียวกับการทำปฐมนิเทศ และโดยส่วนใหญ่แล้วธุรกิจการทำเตาจะเป็นกิจการของชาวจีน ทั้งยังรับทำเตาให้กับโรงสุราด้วย และเป็นที่น่าสนใจว่า การทำงานของคนในชุมชนนั้นไม่ได้จำกัดอยู่เพียงเฉพาะที่ใดที่หนึ่งเป็นการถาวร เห็นได้จากการรับงานในโรงงานสุรา และโรงเตาไปพร้อม ๆ กัน อีกทั้งการทำงานในโรงเตาก็ยังสลับสับเปลี่ยนไปตามโรงเตาต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่ด้วย

ข้อมูลเกี่ยวกับการทำปฐมนิเทศ-ทำเตา ของชาวบ้านปฐมนิเทศยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมในชุมชนกับผู้คนและพื้นที่ภายนอกด้วย โดยจะเห็นได้ว่า แหล่งวัตถุดิบที่นำมาใช้ในการดำเนินกิจกรรมนั้น ล้วนแล้วแต่นำมาจากภายนอกชุมชนทั้งสิ้น เห็นได้จากการนำหินปูนจากเขาภูราชบุรีมาใช้ในการทำปฐมนิเทศ การซื้อดินเลนจากเรือคูดที่ท่าวาสุกรี และจากเกาะเกร็ด ไปใช้เป็นวัตถุดิบทำเตาอั้งโล่ นอกจากนี้แล้วเมื่อได้ผลผลิตก็ได้ส่งขายไปตามที่ต่าง ๆ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสายสัมพันธ์ที่เกิดจากกิจกรรมดังกล่าวนี้เป็นประเด็นที่ผู้วิจัยมองว่าน่าจะมีการศึกษาหาข้อมูลต่อไป เพื่อสะท้อนภาพความเป็นชุมชนในมุมที่กว้างออกไป ทั้งยังอาจก่อให้เกิดประเด็นที่น่าสนใจอื่น ๆ ต่อไปด้วย

สวนผลไม้ เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินวิถีชีวิตของผู้คนทั้งในชุมชนแห่งนี้ รวมถึงพื้นที่โดยรอบตั้งแต่เมื่อครั้งในอดีต แม้ว่าในปัจจุบันวิถีเหล่านี้จะหมดไปแล้ว เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการใช้พื้นที่ หากแต่ยังคงเป็นสิ่งที่อยู่ในความทรงจำของกลุ่มคนสูงอายุในชุมชน และในละแวกใกล้เคียง ข้อมูลในเรื่องนี้เป็นส่วนที่ช่วยสนับสนุนว่า การเข้ามาตั้งบ้านเรือนของผู้คนในพื้นที่แถบนี้ก็ย่อมที่จะมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านทรัพยากรเป็นสำคัญด้วย ข้อมูลจากบันทึกการเดินทางของนักเดินทางชาวตะวันตกที่ทำให้สันนิษฐานได้ว่าบริเวณโดยรวมที่นักเดินทางกล่าวถึงย่อมที่จะมีพื้นที่บริเวณชุมชนบ้านปฐมนิเทศอยู่ในนั้น ตลอดจนเรื่องเล่า โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับเงาะ ซึ่งในอดีตเงาะบางยี่ขันเป็นเงาะที่มีชื่อเสียงเป็นอย่างมาก นอกจากการเกิดขึ้นและมีอยู่ของสวนเงาะจะถูกสะท้อนผ่านภาพจิตรกรรมในอุโบสถของวัดบางยี่ขัน ที่มีการสันนิษฐานว่าเป็นศิลปะในสกุลช่างรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งยังเห็นได้จากการเป็นหนึ่งในผลไม้ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดปราน จนถึงยกอาคารค่าสวนให้กับชาวสวนในแถบนี้ด้วย ดังกล่าวนี้เป็นข้อมูลที่แสดงให้เห็นถึงบริบทเฉพาะของพื้นที่แถบนี้ที่แตกต่างไปจากที่อื่น ๆ อีกทั้งเรื่องเงาะบางยี่ขันที่ได้รับความนิยมถึงในรั้วในวังนี้ อีกด้านหนึ่งเป็นข้อมูลที่ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนบ้านปฐมนิเทศในอดีต โดยมีข้อมูลจากบันทึกความทรงจำ รวมถึงข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาสนับสนุน กล่าวคือ มีข้อมูลเกี่ยวกับพระญาติบ้านปฐมนิเทศ รวมถึงข้าราชการ เหล่านี้ย่อมเป็นปัจจัยที่ทำให้เงาะบางยี่ขันมีชื่อเสียง ขณะเดียวกันข้อมูลเกี่ยวกับสวนผลไม้ก็ยังช่วยสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนบ้านปฐมนิเทศอีกด้วย เห็นได้จากข้อมูลสัมภาษณ์ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ของผู้คนที่เกิดจากการแบ่งปันผลไม้ในสวน ความไว้วางใจของเจ้าของสวนที่มีต่อคนในชุมชนด้วยกัน เห็น

ได้จากการไม่ลื้อมรั้ว สามารถเก็บผลไม้ไปกินได้ แต่หากมีการขโมยกันเกิดขึ้นก็จะเป็นเรื่องใหญ่ และในเรื่องความเกรงใจระหว่างกัน เห็นได้จากการเก็บผลไม้ออกจากเจ้าของสวนแต่พอกิน รั้วที่หวังไม่ให้ต้นไม้ในสวนได้รับความเสียหาย

นอกจากที่กล่าวมาในข้างต้นแล้ว ในอดีตผู้คนในชุมชนบ้านปูนยังมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่น่าสนใจทั้งการทำรองเท้าเกี๊ยะ ทำผักกาดดอง รวมถึงธุรกิจร้านอาหารที่มีชื่อเสียงในอดีต ซึ่งการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสะพานพระราม 8 ทำให้อาคารบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่บริเวณท่าล่างต้องถูกเวนคืนทั้งหมด รวมถึงที่ตั้งของสถานประกอบการเหล่านี้ด้วย ดังกล่าวนี้เป็นประเด็นที่ผู้วิจัยไม่ได้หาข้อมูลอย่างเจาะลึก โดยทราบแต่เพียงว่ามีกิจกรรมลักษณะนี้มาในอดีต ขณะเดียวกันการรวบรวมข้อมูลในประเด็นที่ผู้วิจัยไม่ได้หาข้อมูลอย่างเจาะลึกก็เป็นเรื่องที่มีความสำคัญในการปะติดปะต่อเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนด้วยเช่นเดียวกัน ในส่วนนี้จึงเป็นเรื่องที่ควรจะมีการศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมต่อไป

2) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านปูน

จากข้อมูลการศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านปูน เมื่อพิจารณาจากข้อมูลที่ผู้วิจัยได้นำเสนอเกี่ยวกับพื้นที่ฝั่งธนบุรีสมัยกรุงเทพฯ จะเห็นได้ว่าชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ในฝั่งพระนครมาตลอด ที่เห็นได้ชัดคือเชื่อมโยงด้วยเส้นทางคมนาคม เห็นได้จากการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งที่อยู่ในระแวกใกล้เคียงและที่อยู่ไกลออกไปด้วย จนกระทั่งมีการสร้างสะพานพระราม 8 ซึ่งอยู่ในจุดที่เป็นที่ตั้งของชุมชน ดังกล่าวนี้เป็นนัยที่แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของพื้นที่เมืองของกรุงเทพฯ

ตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา และเมื่อพิจารณาข้อมูลใน 6 ประเด็นที่ผู้วิจัยได้นำเสนอเกี่ยวกับชุมชนบ้านปูน ได้แก่ พื้นที่และผู้คน ศาสนสถาน ซากกำแพงวัง โรงสุรา-โรงฝิ่น ทำปูน-ทำเตา และทำสวนผลไม้ ข้อมูลในประเด็นเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ในแต่ละช่วงเวลาได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่และผู้คน โรงสุรา-โรงฝิ่น ทำปูน-ทำเตา และทำสวนผลไม้ ที่แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทั้งของพื้นที่ทั้งในทางกายภาพ และในแง่ที่เกี่ยวข้องกับผู้คน ในส่วนนี้สามารถสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เกิดขึ้นกับชุมชนนั้นเป็นผลมาจากการที่ชุมชนได้กลายเป็นพื้นที่พักอาศัยเพื่อรองรับการเข้ามาของคนกลุ่มใหม่ ที่เข้ามาในพื้นที่เนื่องด้วยปัจจัยภายนอกที่สำคัญคือ การที่กรุงเทพมหานครฯ เป็นศูนย์กลางความเจริญในด้านต่าง ๆ ที่สามารถดึงดูดผู้คน และทรัพยากรจากทุกภาคส่วนเข้ามายังส่วนกลางได้ พร้อมทั้งขนาดของเมืองก็ต้องขยายขึ้นเพื่อรองรับการเติบโตของเมืองอันเป็นผลมาจากที่กล่าวไปแล้วในข้างต้นนี้ด้วย

ขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาถึงปัจจัยภายในก็ทำให้เห็นว่า ชุมชนบ้านปูนเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ใกล้กับแรงงานอย่างโรงงานสุราบางยี่ขัน และภายในชุมชนเองยังเป็นที่ตั้งของแหล่งงานด้วย ซึ่งมีทั้งโรงทำปูนและโรงทำเตาอั้งโล่ ชุมชนแห่งนี้จากที่แต่เดิมมีกลุ่มคนอยู่เพียงไม่กี่กลุ่มตระกูลเท่านั้น ตระกูลใหญ่ ๆ ที่

เป็นเจ้าของที่ดิน ได้แก่ ตระกูลบริพัตร ฐานะภูมิ และรามสมภพ หลังจากนั้นก็มีคนกลุ่มใหม่ที่เข้ามาเป็นแรงงานในโรงงานสุราเข้า โรงเตาอั้งโล่ ได้เข้ามาซื้อ และมาเช่าที่ดินต่อจากคนกลุ่มเดิม จากนั้นก็มีการสร้างบ้าน ไปจนถึงแบ่งบ้านออกเป็นห้อง ๆ ให้คนกลุ่มอื่น ๆ ได้เข้ามาเช่าต่อ จนเกิดการเช่าช่วงต่อ ๆ กันไป เป็นเหตุให้ผู้อาศัยในทุกวันนี้ไม่สามารถระบุได้ว่าเจ้าของบ้าน หรือที่ดินที่ตนเองเช่าอยู่นั้นเป็นใคร การใช้พื้นที่อย่างเต็มศักยภาพในปัจจุบันเป็นผลสำคัญที่ทำให้พื้นที่ในชุมชนแห่งนี้ไม่หลงเหลือร่องรอยว่าเคยเป็นพื้นที่สวน ที่มีเงาขึ้นชื่ออย่างเงาบางยี่ขัน มาก่อน

ในประเด็นที่ผู้วิจัยไม่ได้ให้รายละเอียดไว้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของชุมชนคือ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสะพานพระราม 8 หากแต่ได้ให้รายละเอียดไว้ในส่วนที่กล่าวถึงสาเหตุ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมฯ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสะพานพระราม 8 นี้ถือว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านปูน ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ในช่วงปี 2538 ทั้งที่ส่งผลพื้นที่ในเชิงกายภาพ และผู้คนในพื้นที่ด้วย พร้อมกันนั้นในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันโรงงานสุราบางยี่ขันก็ได้หมดสัญญาและย้ายที่ทำการออกไปจากพื้นที่ด้วย ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสะพานพระราม 8 นี้ ปัจจุบันภายนอกที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ ประเด็นเกี่ยวกับการรองรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร เห็นได้จากวัตถุประสงค์ของการสร้างสะพานเพื่อการแก้ไขปัญหาการจราจรหนาแน่นทั้งในฝั่งธนบุรี และในฝั่งพระนคร ไปจนถึงพื้นที่เกี่ยวเนื่อง สำหรับปัจจัยภายในคือ ที่ตั้งของชุมชนบ้านปูนนั้นอยู่ในจุดที่เชื่อมกับถนนวิสุทธิกษัตริย์ในฝั่งพระนครได้ ทั้งยังเป็นจุดที่สามารถเชื่อมกับทางคูขนานลอยฟ้ายกระดับเหนือถนนบรมราชชนนีได้อีกด้วย หากแต่การสร้างสะพานพระราม 8 นั้นจะต้องมีการเวนคืนที่ดินในย่านนี้เพื่อใช้ในการก่อสร้าง ขบวนการเวนคืนที่ดิน รวมถึงพื้นที่ที่จะใช้สำหรับการสร้างสะพานและส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างได้นำมาซึ่งความไม่พอใจของชาวชุมชน ด้วยเหตุที่ว่าพื้นที่ทั้งชุมชนจะถูกเวนคืนไปเพื่อสร้างสวนสาธารณะด้วย สุดท้ายแล้วก็สามารถตกลงกับทางกรุงเทพมหานคร ได้ ด้วยการยึดตามกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชที่ว่า “การเวนคืนที่ดินต้องไม่ทำให้ประชาชนเดือดร้อน หรือเดือดร้อนน้อยที่สุด” ทำให้พื้นที่ชุมชนบริเวณท่าล่างของชุมชนบ้านปูน ตลอดไปจนถึงแยกอรุณอมรินทร์ถูกเวนคืนเพื่อสร้างถนน ทำทางลงจากทางคูขนานลอยฟ้ายกระดับเหนือถนนบรมราชชนนี และทำทางขึ้นสะพานพระราม 8

ช่วงที่มีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับปัญหาการเวนคืนที่ดิน นอกจากกลุ่มคนที่เคลื่อนไหวจะแสดงให้เห็นถึงการต่อรองเชิงอำนาจกับหน่วยงานภาครัฐ ผ่านการเดินทางเข้าไปยื่นจดหมายกับผู้ที่เกี่ยวข้อง การเดินขบวนประท้วงที่มีการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์แล้ว ในช่วงเวลานี้ยังมีปรากฏว่ามีการนำเอาข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถานที่อยู่ในชุมชนมาใช้เป็นหลักฐานที่บ่งบอกถึงคุณค่า และความเก่าแก่ของชุมชนแห่งนี้ สิ่งที่น่าสนใจอยู่ที่กำแพงโบราณที่สันนิษฐานว่าเป็นกำแพงวังของเจ้าอนุวงศ์ ในขณะนั้นเป็นส่วนหนึ่งของบ้านเรือนผู้คน ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นได้ว่าพื้นที่ในชุมชนแห่งนี้ถูกใช้อย่างเต็มศักยภาพ ทั้งยังเห็นได้ว่าชุมชนแห่งนี้เต็มไปด้วยผู้คน ซึ่งสอดคล้องกับในประเด็นที่ได้นำเสนอไปก่อนหน้านี้ หลังจากที่มีการเวนคืน

ที่ดินไปเป็นที่เรียบร้อยแล้ว หลายครอบครัวต้องย้ายไปอยู่ที่อื่น ประกอบกับโรงงานสุราบางยี่ขันได้ย้ายที่ทำการออกไปจากพื้นที่ ตามที่ได้เกริ่นไปแล้วในช่วงต้น ดังกล่าวนี้นำให้พื้นที่ทางกายภาพของชุมชนเปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด เห็นได้จากการกำหนดกำแพงวังเก่าเป็นอาณาเขตทางทิศใต้ของชุมชน ในด้านที่เกี่ยวข้องกับผู้คน การย้ายครอบครัวออกไปอยู่ในพื้นที่อื่นส่งผลโดยตรงต่อความสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่ที่เคยมีมาก่อนด้วย นอกจากนี้แล้วยังส่งผลต่อความคึกคักของชุมชนที่เป็นผลมาจากการตั้งบ้านเรือนอยู่กันอย่างหนาแน่น ประกอบกับการตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งงาน ทั้งจะเห็นได้ว่าร้านอาหารที่มีชื่อเสียง บ้านทำรองเท้าเกี้ย และบ้านทำฝักกาดอง ก็ได้ย้ายออกไปอยู่ที่อื่นด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนอันเนื่องมาจากการสร้างสะพานพระราม 8 ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น หากแต่ยังจะเห็นได้ว่าผลที่ตามมาจากสะพานพระราม 8 และส่วนที่เกี่ยวข้องกับสะพาน กลับส่งผลต่อชุมชนในระยะยาว เห็นได้จากผลที่เกิดขึ้นจากการใช้พื้นที่ใต้สะพานสำหรับทำกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ ทำให้พื้นที่นี้กลายเป็นแหล่งรายได้ของคนในชุมชนด้วย

อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาจากการศึกษาข้อมูลเอกสารต่าง ๆ ประกอบกับข้อมูลสัมภาษณ์ผู้คนในชุมชนในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมา และผลจากการขยายตัวและพัฒนาการของกรุงเทพมหานคร ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านปูน สามารถอภิปรายผลการศึกษาดังนี้

1) ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านปูน

จากข้อมูลที่น่าสนใจในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่และผู้คน ก็จะได้เห็นว่าในประเด็นดังกล่าวนี้ไม่มีความแตกต่างกับชุมชนย่านเก่าอื่น ๆ ในกรุงเทพมหานคร ที่กลายสภาพไปเป็นชุมชนแออัดมากนัก ดังกล่าวนี้นั้นเห็นได้จากงานศึกษาของอดิน รพีพัฒน์ ที่ได้ทำการศึกษาชุมชนตรอกใต้ วัดญวนสะพานขาว ที่ได้นำมาตีพิมพ์ในปี 2553 นลินี ตันธุนิตย์ และคณะ (2542) ที่ได้ทำการศึกษา วิวัฒนาการชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนในเมือง กรณีศึกษากรุงเทพมหานคร ในโครงการวิจัยเรื่อง วิวัฒนาการของชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัดในเมือง ระยะเวลาที่) ซึ่งมีอดิน รพีพัฒน์เป็นหัวหน้าโครงการ (งานศึกษาของเมธี พยอมยงค์ เรื่อง ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร (2533) งานเหล่านี้ได้ให้ข้อมูลที่สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนย่านเก่าในกรุงเทพฯ ได้กลายสภาพไปเป็นชุมชนแออัดได้อย่างไร ทั้งยังมีปัจจัยบ้างที่ทำให้เป็นไปเช่นนั้น โดยจะเห็นได้ว่าประเด็นที่งานเหล่านี้สะท้อนออกมาพร้อมกันคือ ปัจจัยของการเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งงาน ที่ทำให้ผู้คนจากภูมิภาคอื่น ๆ หลั่งไหลเข้ามาพักอาศัยเป็นจำนวนมาก การใช้พื้นที่ที่เป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้พื้นที่นั้น ๆ ถูกใช้อย่างเต็มศักยภาพจนกลายสภาพไปเป็นชุมชนแออัดในที่สุด ชุมชนบ้านปูนก็มีบริบทเช่นเดียวกับชุมชนเหล่านี้ เห็นได้จากการตั้งอยู่ใกล้กับโรงงานสุราบางยี่ขัน ทั้งยังมีแหล่งงานที่อยู่ภายในชุมชนอีกด้วย

ในประเด็นที่เกี่ยวกับความโดดเด่นของชุมชน จะเห็นได้ว่าชุมชนบ้านปูนมีการทำปูน การทำเตา อั้งโล่ มีการทำสวนผลไม้ที่มีผลไม่ขึ้นชื่ออย่างเงาะบางยี่ขัน ในส่วนของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานเองก็จะเห็นได้ว่าชุมชนแห่งนี้มีศาลาโรงธรรมที่เหลืออยู่เพียงไม่กี่แห่งในกรุงเทพมหานคร ทั้งยังมีซากกำแพงวังเก่า ที่แม้ว่าในส่วนของซากกำแพงวังนี้จะไม่สามารถหาข้อมูลได้ว่ามีความสัมพันธ์กับผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนย่านเก่าแห่งนี้ในอดีตมากน้อยเพียงใด หากแต่เหล่านี้เป็นข้อมูลที่เป็นบริบทเฉพาะของชุมชนเองที่ทำให้ชุมชนแห่งนี้แตกต่างออกไปจากชุมชนอื่น ๆ อย่างในกรณีของชุมชนบ้านขมิ้น ชุมชนบ้านแขก ชุมชนบ้านบุ ชุมชนกะตี่จีน ชุมชนคลองสาน ชุมชนบางไส้ไก่ ที่อยู่ในพื้นที่ฝั่งธนบุรีด้วยกัน ซึ่งในแต่ละชุมชนก็จะมีจุดเด่นเฉพาะด้านจากที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 4 ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ฝั่งธนฯ กับชุมชนบ้านปูน

2) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านปูน

ในบริบทของชุมชนบ้านปูนนั้น การเป็นพื้นที่ที่รองรับการขยายตัวของเมืองและการพัฒนาของกรุงเทพมหานคร โดยจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนที่เห็นได้อย่างเด่นชัดจากการศึกษา คือ การเป็นพื้นที่พักอาศัยเพื่อรองรับผู้คนจากภูมิภาคอื่น ๆ ที่เข้ามาทำงานในกรุงเทพมหานคร และการสร้างสะพานพระราม 8 ข้อมูลเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าสภาพทางกายภาพของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปพร้อม ๆ กับการเข้ามาของผู้คนกลุ่มใหม่ และสิ่งที่ตามมาคือรูปแบบความสัมพันธ์แบบใหม่ที่เกิดขึ้นระหว่างคนกับพื้นที่ และคนกับคน จากงานวิจัยของปราณี วงษ์เทศ และคณะ (2536) ซึ่งเป็นงานศึกษารวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำแม่กลอง กรณีศึกษาชุมชนบ้านม่วง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี งานของเสาวภา พรสิทธิ์ และคณะ (2548) เรื่อง วิถีชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี งานของอนุสรณ์ อุณโณ และคณะ (2547) เรื่อง การสืบสร้างประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอัมพวาสวนนอก ตำบลนางดี และงานของพวงร้อย กล่อมเอียง และคณะ (2547) เรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นวิถีวัฒนธรรมริมน้ำย่านตลาดพลูจากคลองบางหลวงถึงคลองด่าน งานเหล่านี้เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน เพื่อทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ชี้ให้เห็นทั้งบริบทเฉพาะของชุมชน ปัจจัยภายในและภายนอกที่ส่งผลต่อความเป็นไปของชุมชน ทั้งยังจะเห็นได้ว่างานเหล่านี้มีจุดร่วมกันอยู่ที่การใช้ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนในแง่ของการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ให้สามารถอยู่รอดได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง โดยเป็นไปในลักษณะของการสร้างจิตสำนึก ไปจนถึงการค้นหาจุดแข็งของชุมชน เพื่อนำสิ่งเหล่านี้มาต่อยอด

เมื่อพิจารณาในบริบทของชุมชนบ้านปูน จะเห็นได้ว่า ชุมชนบ้านปูนมีความแตกต่างไปจากชุมชนที่กล่าวมาในข้างต้นนี้ ในแง่ที่ว่าผู้ที่อยู่ในชุมชนบ้านปูนนั้นแทบจะไม่เหลือกลุ่มคนที่เป็นเจ้าของที่ดินมาแต่เดิมอยู่แล้ว ในประเด็นนี้มีความแตกต่างไปจากชุมชนบ้านม่วง ชุมชนในแถบลุ่มน้ำนครชัยศรี ตำบลนางดี หรือแม้กระทั่งย่านตลาดพลูที่ถึงแม้ว่าจะเป็นชุมชนในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ฝั่งธนบุรีเช่นเดียวกัน ข้อมูลจากรายงานการวิจัยเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นว่าผู้คนที่อยู่ในชุมชนเป็นกลุ่มคนที่อยู่มาแต่เดิม มีความ

ผูกพันกับชุมชนของตนเองในระดับที่ค่อนข้างสูง ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนส่วนใหญ่ก็มีมาอย่างยาวนาน ทั้งยังมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรที่ดินที่ตนอาศัยในลักษณะที่แตกต่างออกไปจากชุมชนบ้านปูนในแง่ที่ว่าไม่ได้อยู่ในฐานะของผู้เช่า ดังกล่าวนี้จึงเป็นการง่ายที่จะนำข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมา รวมถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับในลักษณะของการเสริมพลัง และสร้างจิตสำนึกที่อิงอยู่กับความเป็นชุมชน ในกรณีของชุมชนบ้านปูนนั้นผู้วิจัยมองว่าเป็นไปได้ยาก ในประเด็นนี้เห็นได้จากข้อมูลในตอนท้ายของบทที่ 4 ที่ผู้วิจัยนำเสนอเกี่ยวกับชุมชนบ้านปูนกับโครงการพัฒนาพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เป็นประจักษ์พยานที่สำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงความคิดของผู้คนที่มาต่อชุมชนบ้านปูน โดยมองว่าชุมชนบ้านปูนเป็นที่พักอาศัย ที่ตนเองไม่ได้เป็นเจ้าของ หากจะมีการเวนคืนที่ดินก็ต้องย้ายออกไป ในขณะที่กลุ่มคนที่เป็นเจ้าของที่ดินมาแต่เดิมเหลืออยู่ในชุมชนน้อยมาก ในขณะที่ที่ผืนใหญ่ที่เป็นของตระกูลบริพัตร ธนะภูมิ และรามสมภพ เป็นพื้นที่ที่มีการขายต่อ ปล่อยเช่า และมีการเช่าช่วงต่อ ๆ กัน อาจกล่าวได้ว่าคนส่วนใหญ่ที่อยู่ในชุมชนบ้านปูนในทุกวันนี้คือ “ผู้เช่า” ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในประเด็นนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนอีกด้วย ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วก็จะเห็นว่าสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นผลโดยตรงที่เกิดขึ้นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาในอดีต ด้วยเหตุนี้เองการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาชุมชนบ้านปูนจึงไม่สามารถนำไปใช้ในลักษณะเดียวกับงานศึกษาที่ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมไว้ในบทที่ 2 ในประเด็นนี้ก็เป็นที่ต้องกลับมาพิจารณาว่าในบริบทที่ชุมชนบ้านปูนเป็นเช่นนี้ ข้อมูลจากงานวิจัยพื้นฐานนี้จะสามารถนำไปใช้ต่อยอดทำอะไรได้บ้าง อย่างไรก็ตามจากการศึกษาในครั้งนี้ก็ทำให้พบว่าประเด็นที่น่าสนใจที่สามารถนำไปใช้สำหรับต่อยอดทำการศึกษาต่อไป ในประเด็นเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา พบว่า จุดเด่นในแต่ละประเด็นทั้งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำปูน ทำเตาอั้งโล่ ไปจนถึงร้านอาหารขึ้นชื่อ การทำรองเท้าเกี๊ยะ และผักกาดดอง สิ่งเหล่านี้ไม่หลงเหลือในชุมชนอีกแล้วในปัจจุบัน ถ้าหากมีการรวบรวมข้อมูลโดยละเอียดก็อาจจะเป็นประโยชน์กับกรุงเทพมหานคร ในการนำเอาข้อมูลเหล่านี้ไปใช้ประกอบการทำกิจกรรมที่จะมาช่วยส่งเสริมและฟื้นฟูชุมชนย่านเก่าแห่งนี้ และชี้ให้เห็นถึงผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นจากข้อมูลเหล่านี้ ในอีกทางหนึ่งอาจทำให้คนในชุมชนหันมาสนใจเรื่องราวในชุมชน แม้ว่าคนกลุ่มนี้จะนิยามตนเองว่าเป็นผู้เช่า ในประเด็นต่อมาคือ ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน โดยเฉพาะซากกำแพงวังเก่า ซึ่งมีความน่าสนใจในทางประวัติศาสตร์ หากแต่ยังขาดข้อมูลในส่วนที่จะเชื่อมร้อยเข้ากับชุมชนบ้านปูน ที่มากไปกว่าการเป็นแค่อาณาเขตทางทิศใต้ของชุมชนในปัจจุบัน

ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านปูนนั้น สิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ เรื่องความสัมพันธ์ของผู้คนกับพื้นที่ทางกายภาพที่อยู่ในลักษณะของการใช้ประโยชน์ และระหว่างคนกับคนในบริบทที่มีทั้งผู้ที่เข้ามาอาศัยเพียงชั่วครั้งชั่วคราว ไปจนถึงในแบบถาวร ประกอบกับสภาพการณ์ที่ในปัจจุบันได้เกิดกระแสในลักษณะของการทวนกลับ กล่าวคือพื้นที่ริมน้ำกลับเป็นพื้นที่ที่ถูกให้ความสำคัญมากขึ้นตามลำดับ เมื่อเทียบกับในอดีตที่การสร้างถนนในพื้นที่ย่าน

การค้าหลัก รวมถึงทางรถไฟซึ่งถือเป็นเส้นทางคมนาคมที่สอดคล้องกับการเข้ามาของยานพาหนะในรูปแบบใหม่ที่มีความคล่องตัวมากกว่าการใช้เส้นทางน้ำที่เคยมีมา หากพิจารณาในบริบทของกรุงเทพมหานครแล้วจะเห็นได้ว่าแม่น้ำเจ้าพระยารวมถึงพื้นที่ริมน้ำได้กลายเป็นพื้นที่ที่ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนให้ความสนใจ ในแง่ของการเป็นทรัพยากรที่นำมาซึ่งผลประโยชน์ทั้งในทางเศรษฐกิจ ไปจนถึงการตอบสนองความต้องการที่เป็นไปในเชิงของการนันทนาการ ในบริบทดังกล่าวนี้การเข้ามาให้ความสำคัญ รวมถึงการเข้ามาจัดการภูมิทัศน์ของเมืองโดยหน่วยงานภาครัฐเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ชุมชนบ้านปูนก็ย่อมที่จะได้รับผลกระทบจากเรื่องดังกล่าวมาโดยตรง ทั้งยังทำให้เห็นว่า บริบทของชุมชนบ้านปูนที่สะท้อนผ่านข้อมูลจากวิจัยนี้จะเป็นเช่นไรต่อไป การทำความเข้าใจในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคม ไปจนถึงการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งที่เกิดขึ้นทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (ในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน) อย่างเจาะลึก ดังกล่าวนี้อาจจะเป็นอีกหนทางหนึ่งในการสะท้อนปัญหาที่เป็นปัญหาเฉพาะในด้านอื่น ๆ ของชุมชนได้อีก ยกตัวอย่างเช่น ปัญหาเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ปัญหาวัยรุ่น

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัย

1) จากการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 ซึ่งเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงวิธีการในการศึกษาที่เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะการลงพื้นที่ภาคสนามที่เปิดโอกาสให้กับคนในชุมชนได้สะท้อนความต้องการของตนเองในการบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชน นอกจากนี้แล้วยังมีผู้ร่วมเก็บข้อมูลที่เป็นคนในพื้นที่ ในบางงานเห็นได้อย่างชัดเจนว่าได้ให้ความสำคัญกับการสนทนากลุ่ม ซึ่งเป็นวิธีการที่จะได้มาซึ่งข้อมูลที่จะช่วยสะท้อนความทรงจำร่วมของผู้คนในช่วงเวลาต่าง ๆ ในบริบทของการทำงานภาคสนามของผู้วิจัยนั้น ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ภาคสนามด้วยตนเอง หากแต่สัมภาษณ์ข้อมูลจากคนในชุมชนในลักษณะที่เป็นการแนะนำต่อ ๆ กัน เสียมากกว่า โดยไม่ได้มีการสนทนาแบบกลุ่มอย่างเป็นทางการ หรืออาจจะมีการสนทนาแบบกลุ่มบ้างแต่ก็เกิดขึ้นโดยบังเอิญ และจะจำกัดอยู่แต่เฉพาะกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนมาเป็นระยะเวลาอันพอสมควรแล้ว ทำให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้ขาดมิติของผู้ที่เข้ามาอยู่เป็นชั่วคราว และผู้ที่เพิ่งเข้ามาใหม่ ซึ่งถือเป็นจุดอ่อนของงานวิจัยชิ้นนี้ ในขณะที่คนเหล่านี้จะช่วยสะท้อนมุมมองต่าง ๆ ที่ตนเองมีต่อชุมชนได้อย่างหลากหลายและมีความน่าสนใจ อีกทั้งหากเป็นการสะท้อนข้อมูลตามที่ตนเองอยากจะทำก็ถ่ายทอดออกมา ดังกล่าวยังช่วยสะท้อนตัวตนของคนเหล่านั้น ไปจนถึงข้อมูลในเชิงโครงสร้างอื่น ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจชุมชนแห่งนี้ และถึงแม้ว่าการสนทนากลุ่มอาจจะเกิดขึ้นได้ยากอันเนื่องมาจากบริบทในชุมชนตามที่ได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ แต่การสัมภาษณ์ผู้คนอย่างหลากหลาย และสัมภาษณ์ในจำนวนที่ผู้วิจัยพิจารณาแล้วว่าเพียงพอแก่การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลก็จะช่วยให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายและมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยต้องปรับปรุงต่อไป

2) ผู้วิจัยมองว่าการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ในบริบทการเปลี่ยนแปลง ข้อมูลภาพถ่ายทางอากาศเป็นข้อมูลที่มีความจำเป็นอย่างมาก ในการที่จะนำมาเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา เพื่อเป็นส่วนเติมเต็ม และเป็นการตรวจสอบว่ามีความสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้เชิงคุณภาพมากน้อยเพียงใด พร้อมทั้งนำภาพดังกล่าวไปประกอบในช่วงที่มีการสัมภาษณ์ข้อมูลจากคนในชุมชน เหล่านี้จะทำให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์มากขึ้น ทั้งยังสามารถย้อนความทรงจำของผู้เล่าได้เป็นอย่างดีอีกด้วย และนี่ก็เป็นอีกหนึ่งจุดอ่อนของงานวิจัยนี้ ที่ผู้วิจัยมองว่าต้องปรับปรุงด้วยเช่นกัน